

RYSSLAND OCH EUROPA

DEN RYSKA EXPANSIONEN VÄSTERUT

Av bibliotekarien EMERIK OLSONI

RYSSLAND hade, från ett icke litet men obetydligt och från både den österländska och framför allt från den västerländska kulturvärlden isolerat inlandsrike, under tre-fyra århundraden vuxit till en världsmakt, som vid det första världskrigets utbrott härskade över nästan hälften av den »gamla världen», dvs. Asien och dess västra halvö, som vi kalla Europa, och över mer än hälften av det sistnämnda. Av »gamla världens» 54 milj. kvkm råde Ryssland över 22 milj., och av det geografiska Europas närmare 10 milj. kvkm stodo över 5 milj. under den ryske tsarens spira.

Den makt, med vilken ryssarna härskade över de otaliga folkslagen i sitt vidsträckta välde, var huvudsakligen administrativ och politisk, men ett starkt ryskt kulturinflytande kunde under århundradens lopp icke undvikas. Och sedan den under europeisk romantisk-filosofisk påverkan uppståndna nationalitetsidén i sin ryska form, slavofilismen, under senare hälften av 1800-talet vunnit förfäste inom regeringskretsarna, börjar en era av direkt och aktiv, med tiden allt intensivare russifieringspolitik gentemot alla de mångskiftande folk, som bodde inom det väldiga rikets gränser.

Såttillvida dessa hörde till den västerländska kulturkretsen, alltså finnar, ester, letter, litauer och polacker, lyckades inte russifieringen helt. Dessa folk hade därför kvar så mycken kulturkraft, att de, efter det enda stora bakslaget i Rysslands expansion, dvs. det första världskriget, kunde befria sig och bilda självständiga riken.

Efter det andra världskriget, där den ende verkliga segraren — med västmakternas hjälp! — var Ryssland, har det återtagit allt det förlorade (utom huvuddelen av Finland), och genom sina lydiga satellitländer — även dessa godvilligt överlättna till Ryssland av västmakterna! — avancerat ända till och även över Elbe, vilket be-

tyder, att Europa reducerats till samma omfång det hade för tusen år sedan under Karl den store. Tills vidare visserligen med tillägg av Finland och de övriga skandinaviska länderna, vilka för tusen år sedan ännu inte hörde till kulturvärlden.

Lika litet som tsartidens ryssar ha sovjetryssarna underlåtit att idka »kulturpolitik» i de länder de politiskt och militärt underkuvat. Men det ideologiska grundlaget för denna »kulturexpansion» är icke mera enbart rysk nationalism, som visserligen inte heller saknas, utan den kommunistiska läran, marxismen i skiftande rysk tolkning, för vilken det fordras allmän, internationell giltighet. Denna »kulturexpansion» inskränkes därför icke till länderna inom Sovjetrysslands och dess satelliters gränser, utan manifesterar sig i de från Moskva styrda partiernas och från samma håll besoldade agenternas verksamhet i snart sagt alla länder på jordklotet. Men härom inte mera i detta sammanhang. Det är »kulturpolitiken» i de direkt eller indirekt moskvastyrda länderna som det är avsikten att i det följande belysa.

I en lojalt rojalistisk propagandaskrift, daterad i Åbo i mars 1789 och tryckt samma år i Stockholm, motiverar författaren att han tagit till orda i saken med orden: »Vi här i Finland boende och Faran närmare än våra Landsmän på Svenska sidan», och våra dagars finnar kunna, med ytterligare erfarenhet om rysk expansion, vädja till sin kunskap om saken i fråga. Det närmaste och tidigaste exemplet — förutom vissa egna direkta erfarenheter — ha finnarna från grannlandskapet tätt bakom Systerbäck: Ingermanland.

Landskapet hörde från Stolbova-freden 1617 till Stora ofreden till det svenska riket. Det beboddes sedan äldsta tider av finskt folk av olika stammar, under den svenska tiden utökat med inflyttade finnar från västra sidan av Systerbäck. Största delen av befolkningen bekände sig till den lutherska läran och bibehöll inte blott sin religion utan även sitt finska språk och kynne under tvåhundra år av ryskt välde, trots att en millionstad, Petersburg, växte upp inom dess bosättningsområde och trots att förryskningsåtgärderna med ryskspråkig skolundervisning och allsköns restriktioner emot finska folkbildningssträvanden vid sekelskiftet stegrats till det yttersta. Omkring år 1917 räknades befolkningen i landsbygdens 28 församlingar och Petersburgs finska församling ännu till närmare 200 000 personer.

Den ryska revolutionens utbrott i mars 1917 utlöste ett livligt nationellt uppsving i Ingermanland. Skolorna återtog finskan som

undervisningsspråk, folkskolelärarseminariet i Kolpino, grundat 1863 och det första i sitt slag i Ryssland, återupplivades. Kooperativa företag och folkupplysningsföreningar efter finskt mönster grundades, och ingermanlänningarna hoppades få ett visst självstyre inom det från tsardömets förtryck befriade ryska riket.

Glädjen blev ej långvarig. Bolsjevikernas seger och det sovjetryska styret betydde slutet på ingermanlänningarnas nationella strävanden. Behandlingen av de fria bönderna blev likadan som den, som kom »kulakerna» i Ryssland till del, de lutheranska prästerna samt lärare och andra bemärkta personer flydde till Finland eller försvunno på annat sätt från sina hem. Och under det andra världskriget blev Ingermanland direkt hemsökt av krigets fador. Under tyskarnas operationer mot Petersburg (Leningrad) evakuerades stora delar av landet och den finsktalande befolkningens rester överfördes till Finland.

Den som skriver dessa rader var i tillfälle att iakttaga en större koloni av ingermanlänningar »evakuerad» till en fabriksort i sydvästra Finland. Kolonin bestod av enbart åldringar, mest kvinnor, samt barn och ungdom. De gamla visade sig vara samma trogna kyrkofolk, som vi kände från finska sidan av gränsen, och som varje söndag samlades på kyrkbacken och i kyrkan; ungdomen höll sig borta. Vad den tänkte fick man inte klart för sig. Men det visade sig snart, då nyheter om tyskarnas motgångar i Ryssland började inflyta. Plötsligt syntes en viss livlighet bland ungdomarna, talet övergick ofta till ryska, ögonen började lysa. Man förstod att de inte mera kände sig som finnar — vilket de tidigare generationerna alltid gjort — knappast ens som ingermanlänningar, utan som sovjetmedborgare.

Det var resultatet av sovjetrysk kulturpropaganda, som alltså på några och tjugo år åstadkommit vad den tsarryska russifieringspolitiken inte mäktat med under tvåhundra år.

Under det finska »fortsättningskriget» 1941—1944 kunde man sätta sig in i den sovjetryska folkupplysningens metoder genom att studera den skolbokslitteratur, som tryckts på finska i Petroskoi (Petrosavodsk) och Petersburg (Leningrad) och efter Moskva-freden 1940 även i Sordavala (i det stora, moderna bibeltryckeri, som grundats och ägts av Finska kyrkans inremissionsförening), av de väldiga upplagorna att döma icke blott för den finsktalande befolkningens behov i ryska Karelen, utan för omskolning av hela Finland.

Urvalet i läseböckerna och presentationen av författarna var

gjord helt i »marxistisk» anda, och varje skolbok för övrigt, börjandes från *Abc-boken* — var formulerad till en oförtäckt men skickligt turnerad sovjetrysk marxistisk-kommunistisk propaganda.

De flesta av läroböckerna voro översättningar av motsvarande ryska, och resultatet av den sovjetryska pedagogiken och »folkupp-lysningen» även bland ryssar och de mer eller mindre orientaliska folk, som sedan gammalt införlivats i det ryska riket, känna vi. Omdömesgilla iakttagare, sådana som t. ex. *Göran Schildt* (i uppsatser i Sv. Dgbl. samlade under titeln »Tre veckor i Sovjet», Helsingfors och Stockholm 1954), ha säkerligen rätt, då de konstatera att den nu levande generationen i Ryssland, oberoende av etnografisk nationalitet, känner sig, om inte direkt som ryssar så i varje fall som medborgare i den mäktiga Sovjetunionen, som är, eller i varje fall i snar framtid skall vara, ett idealrike, långt framom alla västerns »kapitalistländer», och det är inte många i livet eller i frihet som ha något minne av de våldsmedel, med vilka detta resultat ernåtts.

Att den sovjetryska kulturexpansionen kommer att ha eller redan har haft samma effekt i de länder, vilka som resultat av det andra världskriget åter- eller nyinförlivats med det ryska riket — Estland, Lettland, Litauen, delar av Polen och Östpreussen samt Bessarabien — som här exemplifierats med berättelsen om den ingermanländska ungdomens omvändelse från evangeliskt-luthersk religion och finsk-nationellt sinnelag till den sovjetryska marxistisk-kommunistiska tron, är väl otvivelaktigt.

Men denna kulturexpansion har inte stannat vid Sovjetunionens nuvarande, mer eller mindre officiellt erkända västgräns. Den har naturligtvis utsträckts även till »satelliterna».

I sina iakttagelser av det nya skolväsendet i Östtyskland berättar *Tom Selander* (Sv. Dgbl. 9.11.54) om de tyska skolböckerna ungefär detsamma som här sagts om de i sovjetrysk regi tryckta finskspråkiga, med blott den skillnad att det stänk av finsk nationalkänsla, som i dessa ges t. ex. i form av förhärligandet av Kalevala (visserligen med förklaringen att den är till ursprung och till anda rysk) i Östtyskland ersatts med sovjetiserade Grimmska sagor och någon vers av Goethe, och att bland de heliga som skola dyrkas, vid sidan av Lenin och Stalin, även nämnes »barnens vän», president Wilhelm Pieck.

I den högre undervisningen vinnlägger man sig om »vetenskaplighet», som sättes i motsats till den strävan till objektivitet, som har varit och är den västerländska forskningens främsta särmärke.

»'Vetenskap' är sådant, som inte står i strid med den sociala lära, vilken utgör den officiella grundvalen för östtyskt samhällsliv: Marxism-leninism-stalinism», så karakteriserar *Bengt Hoffman* i en beaktansvärd artikel (*Världshorisont*, nr 5, 1952, s. 12—14) den högre undervisningen och den vetenskapliga forskningen i Östtyskland. — Vi känna igen den marxistiska vetenskapens paroller från Lysenkos ärftlighetslära till Tarles historieskrivning!

Man kan utan risk att misstaga sig antaga, att undervisningens och forskningens direktiv ha samma ton och innehåll även i de övriga satellitländerna: Polen, Tjeckoslovakiet, Ungern, Rumänien och Bulgarien.

Och vilket resultat kan denna stort anlagda omskolning av folkmentaliteten ha i ett gammalt kulturland som Östtyskland? Ett svar, kusligt övertygande, få vi i *Susanne Leonhards* bok »Mina tretton ryska år» (Stockholm 1954).

Fru Leonhard, en tyska, som tidigare varit verksam kommunist, ansåg sig inte, efter ett besök i Sverige år 1935, kunna återvända till Hitlers Tyskland. På fru Kollontays rekommendation reste hon med sin 14-årige son, som gått i skola i Sverige, till sin läras hemland. Efter knappt ett år sade sonen, som kväljdes av den sovjetryska pedagogiken med kombinerad kommunistisk och rysk nationell propaganda i den skola han där satts i: »Mamma, vi ha gjort det felet, att vi rest till ett land, som vi inte kan slippa ut ur igen. Låt oss ta livet av oss tillsammans!»

Efter diverse öden i ryska fängelser och koncentrationsläger — gemensamma för alla kommunistfrälsta västerlänningar, som sökt sig till det förlovade landet — kunde fru Leonhard, tack vare Röda korset, återvända till Tyskland och återse sin son. Denne hade trots allt fortsatt sin skolgång och sina studier i sovjetistiska lärdomsanstalter och hade nu avancerat till docent vid det östtyska »enhetspartiets» högskola. Vid återseendet efter tolv års skilsmässa kom det till ett replikskifte mellan mor och son:

»Jag har alltså överskattat dig . . . Med ditt eget öde som utgångspunkt — ett fullständigt betydelselöst sårfall — uttalar du dig om Sovjetunionen.» — »Inte på grundval av ett enda individuellt fall; det finns miljontals slavar i Sovjetunionen, det vet du . . . Att det skulle ända på det viset, begrep jag redan för tolv år sedan. Minns du inte det?» — »Din kritik tog också då fasta på oväsentligheter, det kom jag längre fram till insikt om. I stället för att, kallt och lidelsefritt, analysera världshändelserna, har du låtit dig influeras av känslor och moraliska värderingar. Det är bara en enda sak det

kommer an på: socialismens förverkligande.» — »Det en gång skådade idealet, vad har det blivit av det... Sovjetunionen är inte något socialistiskt land...» — »Om detta är din inställning, så har vi två ingenting att göra med varandra... Du och jag står på motsatta sidor om barrikaden.»

Med detta exempel inför ögonen är man benägen att instämma i Tom Selanders slutsatser i den ovannämnda uppsatsen:

»I längden kan man riskera att det uppväxande släktet blir trosvissa kommunister», — sovjetanhängare skulle vi kanske hellre säga. »De som nu är 30 år eller yngre ha ju överhuvudtaget inget minne av ett demokratiskt styrelseskick. På västtysk sida vill man gärna tro, att om Tyskland enas, den östtyska befolkningen kommer att hälsa demokratien med öppna armar. Om något årtionde, därest återföreningen ej kommer dessförinnan, kan dock Östtyskland vara så helt behärskat av den kommunistiska ideologien, att den »demokratiska» folkspillran, som kan ha överlevat, är för gammal att leda återuppbyggnaden. Det är svårt att värja sig för farhågor att områdena öster om Elbe kan gå förlorade för Västerlandet.»

Och vad som gäller Östtyskland — Luthers och Kants land med »Musernas hov» fordorm i Weimar — gäller med än större skäl de övriga satellitländerna med delvis grundare kulturunderlag. Den gräns mellan öst och väst, som betecknas med »järnridån», har all utsikt att bli bestående. Om man får taga de västliga statsmännen på orden, kommer våldsmedel icke att tagas i bruk för återfåendet av det förlorade. Östflyktingarnas önskedrömmar, om de till äventyrs skulle få hörbara uttryck, tystas ner. Fredsviljan är säkert uppriktig bland demokratierna. Man har resignerat, och därmed ha resultatet av tusenårig kamp för utbredande av västerländska ideal — symboliserade i namnen Akropolis, Sion och Kapitolium — gått till spillo.

Även Sovjetryssland förkunnar sin fredskärlek. Säkerligen fullt uppriktigt, och med större skäl än västdiplomaterna. Ty det har ingen orsak att tillgripa skarpvare vapen än det »kalla krigets» medel. Det behöver fred för att konsolidera sina ofantliga erövringar. Ryssland har alltid handlat på lång sikt i sin utrikespolitik. Tiden arbetar för det, såsom även de ovan anförda exemplen visa.

Man kan optimistiskt profetera om »Kommunismens kommande nederlag» såsom *James Burnham* gör i sin för övrigt ytterst instruktiva framställning av världsläget efter det andra världskriget i boken med den ovan citerade titeln (svenska upplagan hos Natur och Kultur 1950). Men man kan också med fru Leonhard säga att

kommunismen, vad beträffar Ryssland, inte blott har lidit nederlag, utan är — i den form västerlandets kommunistiska idealister tänkte sig ett socialistiskt samhälle — död. Men Ryssland lever, större och mäktigare än någonsin.

Västerlandet har intagit en passiv försvarsställning. Vilka dess, och framförallt det gamla, stympade och oeniga Europas, försvarsmöjligheter äro, det är en annan historia, som här inte skall beröras. Men för att länka tankarna över dagspolitikens virrvarr kan det vara anledning att upprepa *Kazimierz Waliszewskis* slutord i företalet till sin geniala bok om Peter den Store — med desto större skäl, då det utelämnats ur den svenska upplagan! (Stockholm 1898):

»Den moderna människans blickar äro, här med sympati, där med misstroende eller fientlighet, riktade mot den väldiga reservoar av andlig och fysisk kraft, som plötsligt upptäckts mellan det gamla Europa, som är trött att leva, och det gamla Asien, som är trött på att icke ha levat. En avgrund, vari våra gemensamma öden skola sjunka? Kanske en ungdomskälla? Lutade över vardera randen se folken ner i denna, ängsliga, rannsakande djupen, lodande. Jag kommer endast med upplysningar till allmänhetens vetgirighet och ängslan. Med historia, men även med aktualitet . . . Peter den Store är icke död. Given akt, detta är måhända ödestimmen. Den ovissa morgondagens gryning lyser upp horisonten. Ett moln av vålnader, synes det, stiger upp ur den väldiga floden. Lyssnen! Är det icke klappret av hästhovar mot vägens stumma stenläggning? . . .»

Med denna fråga slutar författaren sitt företal, som skrivits ned senast år 1897, då bokens andra originalupplaga utkom. Följande år anmäler professorn i Kiel, *Carl Schirren*, bekant som den störste kännaren av det Stora nordiska krigets historia, arbetet i *Deutsche Litteraturzeitung*. Han poängterar författarens avsikt att i Peter den Store karakterisera det ryska folket, eller rättare Ryssland, med alla dess egenskaper, positiva och negativa, rekommenderar boken på det enträgnaste, och slutar sin recension med att citera författarens ovannämnda fråga, som uppväcker i hans inre ett svar, som icke kan vara annat än: giv akt! och håll krutet torrt!

Ett halvt århundrade måste förgå innan västern börjar förstå både frågans och svarets mening. Men då har redan halva Europa förlorats.